ਵਾਰਕਾਰ : ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ

ਡਾ. ਅਮਨਦੀਪ ਕੌਰ ਸੰਧੂ
ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਫ਼ਾਰ ਵਿਮਨ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਵਰਦਾਨ ਸੀ। ਉਨਾਂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਜੋ ਧਰਮ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤਾ ਉਸਦਾ ਆਧਾਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ 19 ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ। ਉਨਾਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਨਿਚੋੜ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਕਾਵਿ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਮਹਾਨ ਗਿਆਤਾ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਇਹ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕਾਵਿ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤੀ ਅਵਾਮ ਨੂੰ ਜਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਾਵਿ–ਕਲਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇੱਕ ਬ੍ਰਹਮ ਅਸਤਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਡੂੰਘਾ ਗਿਆਨ ਸੀ ਕਿ ਕਾਵਿ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਇਸਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਨੂੰ ਸਦਾ ਅੰਗ–ਸੰਗ ਰੱਖਣਾ ਇਸਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਾਗ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਰਾਗਾਂ ਉਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ, ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਲੋਕ–ਕਾਵਿ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਧਿਆਤਮਕ ਭਾਵਾਂ ਦੇ ਅਭਿਵਿਅੰਜਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਿਤ ਹੋਰ ਰੂਪਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਵਾਰ–ਕਾਵਿ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਾਫੀ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਲੋਕ–ਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਉਪਰ ਗਾਏ ਜਾਣ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਤਿੰਨ ਵਾਰਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ।[2] **ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ**,[3] ਮਲਾਰ ਦੀ ਵਾਰ ਅਤੇ 1 ਮਾਝ ਦੀ ਵਾਰ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਵਾਰਾਂ ਇੱਕ ਲੋਕਪ੍ਰਿਯ ਕਾਵਿ–ਰੂਪ ਸੀ। ਢਾਡੀ ਲੋਕ ਇਨਾਂ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਕਾਵਿ–ਰੂਪ ਦੀ ਲੋਕਪ੍ਰਿਯਤਾ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਾਰ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਲੋਕਾਈ ਤੱਕ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਾਇਆ। ਇੰਝ ਇਸ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੇ ਕਾਵਿ

ਰੂਪ ਨੂੰ ਬੀਰ ਰਸ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਰੰਗਣ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਹੀ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨੇ ਵਾਰਾਂ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਉੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਸੰਪਾਦਨ ਸਮੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਭਾਵ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਲੋਕ ਜੋੜੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਕਲਿਤ ਕੀਤੇ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਯੁਗ ਚਿਤਰਣ, ਪਾਖੰਡਵਾਦ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ, ਕਰਮ ਕਾਂਡਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਅਤੇ ਸੁਪਨਮਈ ਜਗਤ ਰਚਨਾ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ੇ ਪੇਸ਼ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨੋਂ ਵਾਰਾਂ ਦੇ ਰਚਨਾਕਾਲ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਚਾਰ ਹਨ। ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ 'ਮਲਾਰ ਦੀ ਵਾਰ' ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖੀ ਗਈ ਅਤੇ 'ਮਾਝ ਦੀ ਵਾਰ' ਤੋਂ ਵੀ ਪਿੱਛੋਂ 'ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ' ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਈ। ਲੇਕਿਨ ਜਨਮਸਾਖੀ ਸਾਹਿਤ ਇਸ ਕਾਲਕ੍ਰਮ ਦੀ ਸਾਖ਼ੀ ਨਹੀਂ ਭਰਦਾ। 'ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮਸਾਖੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 'ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ' ਰਚੀ ਗਈ, ਫਿਰ 'ਮਾਝ ਦੀ ਵਾਰ' ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ 'ਮਲਾਰ ਦੀ ਵਾਰ' ਲਿਖੀ ਗਈ 'ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਲੋਕਪ੍ਰਿਯ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਿਯਾਦਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿੱਤਨੇਮ ਵਜੋਂ ਅਪਨਾਉਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸੇ ਵਾਰ ਨੂੰ ਉਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸੰਬੰਧੀ 'ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ' ਦੀ 'ਬੱਤੀਵੀਂ ਸਾਖੀ' ਵਿੱਚ ਉਲੇਖ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਬਾ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਦੇ ਗੱਦੀ ਨਸ਼ੀਨ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁਰੀਦ ਸ਼ੇਖ ਕਮਾਲ ਆਪਣੇ ਮੁਰਸ਼ਿਦ ਦੀ ਰਸੋਈ ਵਾਸਤੇ ਲੱਕੜ ਬਾਲਣ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਉਸ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚਦਾ ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਇਹ ਪੰਕਤੀਆਂ ਉਚਾਰ ਰਹੇ ਸਨ:

ਆਪੇ ਪਟੀ ਕਲਮ ਆਪਿ ਉਪਰਿ ਲੇਖ ਭਿ ਤੂ॥
ਏਕੋ ਕਹੀਐ ਨਾਨਕਾ ਦੂਜਾ ਕਾਹੇ ਕੂ॥

ਸ਼ੇਖ ਕਮਾਲ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਵਾਪਸ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮੁਰਸ਼ਿਦ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਸਤਿਗੁਰ ਪਾਸ ਜਾ ਪਹੁੰਚਾ ਅਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, "ਨਾਨਕ ਹਿੱਕ ਖੁਦਾਇ ਕੀ ਵਾਰ ਸੁਣਾਇ, ਆਸਾ ਨੂੰ ਇਹ ਮਕਸੂਦ ਹੈ, ਜੋ ਵਾਰ ਦੁਰੂ ਬਾਝੂ ਹੋਂਦੀ ਨਾਹੀਂ ਅਤੇ ਤੂੰ ਹਿੱਕੋ ਹਿੱਕੁ ਆਖਦਾ

ਹੈਂ, ਵੇਖਾਂ ਖੁਦਾਇ ਕਾ ਸਰੀਕੁ ਤੂ ਕਵਣ ਕਰਸੀ?" ਉਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਖਿਆ : ਸਲੋਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੧ ॥ ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਨੌਂ ਪਉੜੀਆਂ ਕਹੀਆਂ ਗਈਆਂ ਦੱਸੀਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਮੈਕਾਲਿਫ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਵਾਰ ਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾਂ ਕਾਸ਼ੀ ਨਿਵਾਸੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਲਾਲ ਅਤੇ ਹਰਿ ਲਾਲ ਪ੍ਰਤਿ ਵੀ ਉਚਾਰਣ ਕੀਤਾ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

'ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ' ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ 24 ਪਉੜੀਆਂ ਅਤੇ 49 ਸਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। 15 ਸਲੋਕ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹਨ। ਸਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਹਰੇਕ ਪਉੜੀ ਨਾਲ ਇਕਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਸਾਰੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਪੰਜ ਪੰਜ ਤੁਕਾਂ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਾਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਾਧ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਨ ਹੈ। ਅਰਬੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ ਰੂਪ ਪੰਜਾਬੀ ਉੱਚਾਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਤਤਸਮ ਤੋਂ ਤਦਭਵ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

'ਮਲਾਰ ਦੀ ਵਾਰ' ਵਿੱਚ ਕੁਲ ਅਠਾਈ ਪਉੜੀਆਂ ਹਨ। ਇੱਕ ਪਉੜੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ (ਸਤਾਈਵੀਂ) ਰਚਿਤ ਹੈ। ਪਉੜੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਕਲਿਤ ਸਲੋਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹਨ। 'ਮਲਾਰ ਦੀ ਵਾਰ' ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰਿਸਟੀ ਰਚਨਾ, ਗੁਰਮੁਖ, ਮਨਮੁਖ, ਸਚਿਆਰ, ਕੂੜਿਆਰ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਰਵ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਅਤੇ ਸਰਵ ਵਿਆਪਕ ਸਰੂਪ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਦਾ ਉਲੇਖ ਹੈ। ਤਤਕਾਲੀਨ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪਰਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਨਿਰਭੈਅ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਵੇਂ:

ਰਾਜੇ ਸ਼ੀਹ ਮੁਕਦਮ ਕੁਤੇ॥
ਜਾਇ ਜਗਾਇਨ ਬੈਠੇ ਸੁਤੇ॥
ਚਾਕਰ ਨਹਦਾ ਪਾਇਨ ਘਾਉ॥
ਰਤੁ ਪਿਤੁ ਕੁਤਿਹੋ ਚਟ ਜਾਉ॥

ਇਸ ਵਾਰ ਦੀ ਹਰੇਕ ਪਉੜੀ ਵਿੱਚ ਅੱਠ ਪੰਕਤੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਮਾਤਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕਸਾਰਤਾ ਨਹੀਂ। ਸਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਸਮਾਨਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਦੇ ਰਚਨਾ ਕਾਲ ਸੰਬੰਧੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਤੱਥ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਨਹੀਂ ਪਰ 'ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ' ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸਦਾ ਉੱਚਾਰਣ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤੀਸਰੀ ਉਦਾਸੀ ਸਮੇਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਪੰਡਿਤ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਪ੍ਰਤਿ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਮਾਝ ਦੀ ਵਾਰ

ਪੁਰਾਤਨ 'ਜਨਮ ਸਾਖੀ' ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਵਾਰ ਦਾ ਉੱਚਾਰਣ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਦੱਖਣ-ਉਦਾਸੀ ਸਮੇਂ ਅਨੁਭਵੀ ਸਰੇਵੜੇ ਪ੍ਰਤਿ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਾਰ ਦੀਆਂ 27 ਪਉੜੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਲੱਗੇ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 46 ਸਲੋਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਹਨ। ਤੀਜੀ, ਅਠਾਰਵੀਂ ਅਤੇ ਪੱਚੀਵੀਂ ਪਉੜੀ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਕੋਈ ਸਲੋਕ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਸਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਕਤੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ ਇਕ-ਸਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਇਹ ਵਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਹੈ। ਸਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਵਧੇਰੇ ਉਘੜਵਾਂ ਹੈ। ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਉਰਦੂ, ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਖੰਡਨ-ਮੰਡਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵਿਅੰਗਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੈ। ਵਾਰ 'ਮਾਝ' ਨੂੰ 'ਮਲਕ ਮੁਰੀਦ ਤਥਾ ਚੰਦ੍ਰਹੜਾ ਸੋਹੀਆਂ' ਦੀ ਧੁਨੀ ਉਪਰ ਗਾਉਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਹੈ ਮਲਕ ਮੁਰੀਦ ਅਤੇ ਸੋਹੀ ਜਾਤ ਦਾ ਚੰਦ੍ਰਹੜਾ, ਦੋਵੇਂ ਅਕਬਰ ਦੀ ਫੌਜ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਸਨ। ਦੋਵੇਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਵੈਰ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮਲਕ ਮੁਰੀਦ ਨੂੰ ਸਰਹੱਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਤੇ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਮਲਿਕ ਨੇ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਉਥੇ ਹੀ ਠਹਿਰ ਗਿਆ। ਚੰਦ੍ਰਹੜਾ ਨੇ ਚਾਲਾਕੀ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਇਹ ਜਤਾਇਆ ਕਿ ਮਲਿਕ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਚੰਦ੍ਰਹੜਾ ਨੂੰ ਮਲਿਕ ਦੀ ਤਮੀਜ਼ ਠਿਕਾਣੇ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ। ਦੋਵੇਂ ਸੂਰਬੀਰ ਸਨ ਪਰ ਲੜਦੇ ਹੋਏ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਪਉੜੀ:

ਕਾਬੁਲ ਵਿੱਚ ਮੁਰੀਦ ਖਾਂ ਫੜਿਆ ਬਡ ਜੋਰ॥
ਚੰਦ੍ਰਹੜਾ ਲੈ ਫੌਜ ਕੋ ਚੜ੍ਹਿਆ ਬਡ ਤੌਰ॥
ਦੁਹਾਂ ਕੰਧਾਰਾਂ ਮੁਹ ਜੁੜੇ ਦਾਮਾਮੇ ਦੌਰ॥
ਸਸਤ੍ਰ ਪਜੂਤੇ ਸੂਰਿਆਂ ਸਿਰ ਬੱਧੇ ਟੌਰ॥
ਹੋਲੀ ਖੇਲੇ ਚੰਦ੍ਰਹੜਾ ਰੰਗ ਲੱਗੇ ਸੌਰ॥
ਦੋਵੇਂ ਤਰਫਾਂ ਜੁੱਟੀਆਂ ਸਰ ਵਹਾਨ ਕੌਰ॥
ਮੈਂ ਭੀ ਗਇ ਸਦਾਇਸਾਂ ਵੜਿਆ ਲਾਹੌਰ।

ਦੋਵੇਂ ਸੂਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜੁਝੇ ਉਸ ਠੋਰ।

ਵਾਰ ਕਾਵਿ ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ 'ਮਾਝਾ ਦੀ ਵਾਰ' ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ ਮੰਗਲਾਚਰਣ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ੴ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਦਾ ਇਹ ਸੰਖਿਪਤ ਰੂਪ ਅੱਠ ਵਾਰ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਪ੍ਰਤੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਕਲਪ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੰਗਲਾਚਰਣ ਵਾਲੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਨਮਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

ਗੁਰੁ ਦਾਤਾ ਗੁਰੁ ਹਿਵੈ ਘਰੁ ਗੁਰੁ ਦੀਪਕੁ ਤਿਹ ਲੋਇ॥
ਅਮਰ ਪਦਾਰਥ ਨਾਨਕਾ ਮਨਿ ਮਾਨਿਐ ਸੁਖੁ ਹੋਇ॥੧॥

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਵਾਰਕਾਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਚਾਰਦਿਆਂ ਜੋ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਅਸਰ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰਕੇ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰਿਪੇਖ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਵਿਸ਼ੇਸਲੇਸ਼ਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਘੜਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਮਰਜਾਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਗਿਰਾਵਟ ਹੈ। 'ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ' ਵਿੱਚ ਜੋਰਦਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਨਿਖੇਧੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲੋਕਪੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਹੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਨੂੰ ਭਲੀਭਾਂਤ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਮੌਲਾਣੇ ਅਤੇ ਜੋਗੀ ਆਦਿ ਧਾਰਮਿਕ ਭੇਖੀਆਂ ਅਥਵਾ ਆਗੂਆਂ ਦਾ ਹਿੱਤ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੁਰਖਿੱਅਤ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਖੜੋਤ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਰਹੇ। ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰਗਤੀ ਉਨਾਂ ਦੀ ਦੁਕਾਨਦਾਰੀ ਵਿੱਚ ਬਾਧਕ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵਰਗ/ਫਿਰਕੇ ਜਾਂ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਵੰਡੀਆਂ ਪਾ ਰਹੇ ਧਰਮ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਕਥਿਤ ਆਗੂਆਂ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੋਕ ਹਾਕਮ ਧਿਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨਾਲ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਏਕਤਾ ਦੇ ਪੈਗੰਬਰ

ਸਨ। ਆਪ ਦੀ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਫਿਰਕੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਵਤਾ ਨਾਲ ਸੀ। ਅਜਿਹੇ ਜ਼ਾਲਮ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿੱਤਾ:

ਜੇ ਰਤੁ ਲਗੈ ਕਪੜੈ ਜਾਮਾ ਹੋਇ ਪੁਲੀਤੁ॥
ਜੋ ਰਤੁ ਪੀਵਹਿ ਨਾਨਕਾ ਤਿਨ ਕਿਉ ਨਿਰਮਲ ਚੀਤੁ॥
ਨਾਨਕ ਨਾਉ ਖੁਦਾਇ ਕਾ ਦਿਲਿ ਹਛੈ ਮੁਖਿ ਲੇਹੁ॥
ਅਵਰਿ ਦਿਵਾਜੇ ਦੁਨੀ ਕੇ ਝੂਠੇ ਅਮਲ ਕਰੇਹੁ॥

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਇੱਕ ਬੇਹੱਦ ਚੇਤੰਨ ਹਸਤੀ ਸਨ। ਉਹ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਤੋਂ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਜਾਣੂ ਸਨ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਵੇਂ ਹੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਉਪਰ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਸਲਾਮ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰੇਕ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਸਥਾਪਤੀ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਰਜਵਾੜਾਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਸਰਗਰਮ ਭੂਮਿਕਾ ਸੀ। ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਬਰੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾਇਆ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਲਗਾਤਾਰ ਚੱਲਿਆ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਸਮਝਾਉਣ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮਕ ਅਕੀਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਉਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਲਈ ਉਹ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਧਾਰਮਿਕ ਕੇਂਦਰ 'ਮੱਕੇ' ਅਤੇ 'ਮਦੀਨੇ' ਗਏ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਵਾਸਾ ਕੇਵਲ ਕਾਅਬਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕਣ-ਕਣ ਵਿੱਚ ਹੈ ਦੱਸਿਆ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਹਰੇਕ ਰਚਨਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਮੁਖਾਤਿਬ ਹੁੰਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜਿੰਨਾ ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਮਾਨਵਤਾਵਾਦੀ ਪਰਿਪੇਖ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਉਨਾਂ ਚਿਰ 'ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲੇ' ਦਾ ਸਕੰਲਪ ਅਧੂਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ, 'ਮਾਝ ਦੀ ਵਾਰ' ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪਰਿਪੇਖ ਦਾ ਲੋਕ ਪੱਖੀ ਵਿਸਥਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਿਚਲਾ ਰਾਜਸੀ ਪਰਿਪੇਖ ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਅਧਿਆਤਮਵਾਦੀ ਸਾਧੂ-ਸੰਤਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਭਾਂਤ ਨਾਲ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਅਧਿਆਤਮਵਾਦ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ

ਹੁੰਦੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਵਾਰਕਾਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ 'ਢਾਡੀ' ਐਲਾਨਿਆ ਹੈ ਜੋ ਦਿਨ ਰਾਤ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਦਾ ਜਸ ਗਾਇਨ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਸਦੀਵੀਂ ਸੱਚ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਫੈਲਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਹਉ ਢਾਢੀ ਵੇਕਾਰੁ ਕਾਰੈ ਲਾਇਆ॥
ਗਤਿ ਦਿਹੈ ਕੈ ਵਾਰੁ ਧੁਰਹੁ ਫੁਰਮਾਇਆ॥
ਢਾਢੀ ਸਚੈ ਮਹਲਿ ਖਸਮਿ ਬੁਲਾਇਆ॥
ਸਚੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹੁ ਕਪੜਾ ਪਾਇਆ॥
ਸਚਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਭੋਜਨੁ ਆਇਆ॥
ਗੁਰਮਤੀ ਖਾਧਾ ਰਜਿ ਤਿਨਿ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ॥
ਢਾਢੀ ਕਰੇ ਪਸਾਉ ਸਬਦੁ ਵਜਾਇਆ॥
ਨਾਨਕ ਸਚੁ ਸਲਾਹਿ ਪੂਰਾ ਪਾਇਆ॥